

NAGY LEVENTE

Képviselet és arányosság

A „képviselet”, számos alapvető politikai fogalomhoz hasonlóan poliszemikus, plurális jelentéssel bíró fogalom. Jelentése összetett, akár önmagában vizsgáljuk, akár olyan szópárosításokban próbáljuk értelmezni, mint képviselő - képviselt, vagy képviselet - megbízás. Jelentősége elvitathatatlan, a demokráciaelméletek számára nélkülözhetetlen. Nem véletlen, hogy többen foglalkoztak a kérdéssel,¹ és az sem meglepő, hogy a fogalom számos szempont és csoportosítás mentén értelmezhető. A képviselet teljes elemzésére nem kerül sor jelen írásban, de érdemesnek vélem a kifejezéssel kapcsolatos néhány kérdés rövid bemutatását, elsősorban azért, mert a demokratikus politikai berendezkedés keretein belül a polgárok elvárják és természetesnek veszik a képviseleti kormányzást, amely a maga rendjén szorosan kapcsolódik a részvétel és az arányosság problematikájához. A számos megközelítésből, értelmezésből, és a fogalom jelentésvariációiból úgy tűnik, kiemelhető az az általános megállapítás, hogy a képviselet (bizonyos értelemben „re-prezentáció”)² ténylegesen jelen nem lévő dolog (tárgy, személy, jellem, gondolat, akarat, érdek, stb.) valamilyen formában és mértékben történő megjelenítése (Pitkin 1967: 8-9). A „jelenlevés” és a „jelen - nem - levés” kettőssége eléggé paradoxonnak tűnhet, s akár misztikussá is teheti a képviselet fogalmát,³ de ha a szóban forgó dolog „jelenlétét” nem tényleges értelemben vesszük, a rejtély feloldható.

A „megjelenítés” gondolata azonban kihívó kérdések sorozatához vezethet: Milyen értelemben vagy formában van jelen a „megjelenítendő” dolog? Ki ítéli meg, vagy kitől függ (kell függnie) a dolog „jelenlétének” eldöntése? Ennek kapcsán találóan jegyzi meg Hans Wolff, hogy a képviselet módja és típusa értelmezés kérdése, hiszen 'A' megjelenítése 'B' által egy puszta formula; fontosabb az, hogy miként értelmezzük, mit jelent, milyen feltételezések és körülmények között valósítható, és mennyire indokolható meg a „megjelenítés” maga?⁴ E kérdésekre adott válaszok ugyanis mindenképp csoportvélemény és ideológia - függő válaszok lehetnek. Arról van

1Az angolszász irodalomból elég, ha csak H. F. Pitkin (1967): *The Concept of Representation*, Berkeley, J.R. Pennock - J. W. Chapman (ed.) (1968): *Representation*, New York, vagy A.H. Birch (1971): *Representation*, London, kiváló munkáira gondolunk. A reprezentáció jelentésmultitudojáról, illetve a fogalom hobbes-i értelmezéséről hazai viszonylatban lásd Balogh László Levente (2012): 'A politikai reprezentáció színeváltozásai'. In: *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia*. (8): 117-127.

2 A pontosítás kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a „reprezentáció” és a „képviselet” nem feltétlenül azonos jelentésűek, nem teljes az átfedés a kettő között. Különbséget kell tennünk, például az identitásreprezentáció és a képviseleti reprezentáció között. Az előző azonosságot feltételez a reprezentáló és a reprezentált dolog között, míg az utóbbi a politikához, az uralom intézményeihez áll közelebb, s mint ilyen a politikai közösséghez kötődik, és a sokaság egységét fejezi ki. Ennek kapcsán lásd Balogh, 2012.

3 Pitkin néhány német szerzőre hivatkozik, többek között Carl Schmitt (1931): *The Necessity of Politics*, (London, 69) című kiváló művére. Idevágó gondolatait lásd Pitkin, 1967: 9.

4 Hans Wolff (1934): *Organschaft und juristische Person*. Vol II, 29, In: Pitkin, 1967: 9.

tulajdonképpen szó, hogy ha 'A' nincs jelen, akkor csak az elménkben, a gondolat, az érzelem vagy egyszerűen a hit világában érhető tetten a 'B'-ben való „jelenléte”. És ennek a megjelenítésnek és véleményformálásnak intézményesített forrásai a tudatos befolyásolástól és manipulálástól az általánosan elfogadott és megkérdőjelezhetetlennek tűnő értékekbe vetett hiten át a hagyományok tiszteletéig terjedhetnek.⁵

Mivel az ember gondolatában, képzetében van jelen, a képviselő léte feltételezhető egyesek számára, tagadható mások részéről. Ez egyfajta feszültséget eredményez, melynek részleges feloldására a „leegyszerűsített realista” elv szolgálhat. Ennek értelmében a képviselő csak abban az esetben létezik, ha az emberek úgy érzik, és hiszik is a képviselő jelenlétét. De, kik legyenek pontosan azok, akik hisznek a képviselő létében? Demokratikus megközelítésben egyértelműnek tűnhet a válasz: azok, akik képviselve vannak. Valójában, ha ezt az érzelmi dimenziót beemeljük a képviselő elméletébe, akkor a szociálpszichológia területére evezünk, de, mint kiderül, ez sem jelent megnyugtató választ, mivel további kérdések merülnek fel: Mi váltja ki az emberből ezt az érzést? A kormány tevékenysége? Valamilyen identitástudat? Az urnák előtti megjelenés és szavazás? Mikor kell a társadalom tagjának egyáltalán éreznie, hogy ő képviselve van? Másként fogalmazva, hol kezdődik a képviselő kézzelfoghatósága, vagy mi teszi nyilvánvalóvá voltát? Megannyi kérdés, amelyek megválaszolására nem vállalkozhatunk jelen írásban. Azt viszont minden bizonnyal állíthatjuk, hogy ha valakit ténylegesen képviselnek, azt a képviselt feltehetőleg érzi is. Abban az esetben viszont, ha nincs ténylegesen képviselve, az még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy úgy érezze, vagy abban a hitben éljen, hogy ő képviselve van. Ez utóbbi nem jelentéktelen észrevétel, hiszen ezen a nyomon haladva egy igen lényeges kérdés fogalmazható meg: milyen lehetséges indokok (eszközök?) hatására feltételezheti valaki, hogy ő képviselve van? Nem meglepő megállapítás, hogy a demokratikusan megválasztott képviselőkben, vagy a parlamentáris rendszerek kormánytagjaiban gyakorta felmerülő kérdés ez, és nem feledkeznek meg erről a döntéshozatali és végrehajtási intézkedéseik során sem.

A „képviselet” („megjelenítés”) kifejezés, amint McLean is kihangsúlyozza, három nagyobb fejlődési szakaszon ment keresztül. Eredetileg a művészetekben, elsősorban a jellemek megjelenítésére vonatkozott a színdarabokban. A görögöknél nem volt olyan kifejezés, amely az ember - ember viszony képviselőre utalt volna, noha ők is jelöltek ki hivatalnokokat, voltak követeik. A rómaiaknál létezett a *repraesentare*, de ez valami hiányzó dolognak a megjelenítésére, egy adott tárgy (vagy személy) vonásainak „láthatóvá tételére” vonatkozott leginkább,⁶ láthatóvá tenni például egy szoborban megtestesülő személy bátorságát. A későbbiekben helyettesítési joggal való felruházást, (például egy király követe), illetve olyan jogi személyt jelentett, aki az emberek egy csoportjának nevében cselekszik. Ehhez már közel áll a harmadik - ma is általánosan

5 A képviselőnek a gondolat és az érzelmek világába történő behelyezése igen bonyolulttá teszi a fogalom értelmezését, de fontos szerepe van a későbbiekben bemutatott „akarati képviselő” értelmezésében is.

6 Ezzel kapcsolatban lásd J.O. Larsen (1955): *Representative Government in Greek and Roman History*, Los Angeles. A parlamentári képviselő etimológiájáról bővebben lásd Pitkin, 1967: 241 -252.

használt - jelentés, ami a közügyi döntéseket meghozó testületre (annak tagjaira), a parlamentre vonatkozik.⁷

A képviselet, mint emberi viszonyt kifejező fogalom tulajdonképpen a 13. és 14. századi latinban jelenik meg, az egyházi tanácsokban való részvételre vonatkozóan, majd később az angol nyelvben, a parlamentben való részvétel kapcsán. Ekkor azonban még nem merülhetett fel a választás, a demokrácia igénye, vagy a képviselet, mint jog, kérdése, amint azonban Fisichella is rámutat, ezekben az időkben a képviselő már nem tárgyalhatott a közösségtől kapott utasítások teljes figyelmen kívül hagyásával, vagyis „továbbbítania” kellett a helyi érdekeket (Pitkin 1967:3). Eközben azonban kötelezettségeket is vállalhatott, amelyeket a közösségnek be kellett tartania. Arról van ugyanis szó, hogy az uralkodó tárgyalt a képviselővel, aki biztosította a királyt, hogy a képviselt közösség tiszteletben fogja tartani a képviselő beleegyezésével hozott királyi döntéseket. A képviselő tehát az uralkodó igényeinek elfogadására jelentett egyfajta garanciát.⁸

A 17. századtól változás észlelhető e téren. Nemcsak Edward Coke hívja fel a figyelmet arra, hogy a képviselőt helyileg választották, de megválasztását követően „hivatalát az egész nemzet javára látja el”(Fisichella, 2000: 209), hanem a szerződéselmélet megfogalmazói, elsősorban Hobbes is átértelmezi a képviselet fogalmát. A képviselet, hobbes-i olvasatban annyit jelent, hogy valaki cselekszik valaki más nevében, aki felhatalmazást adott erre a cselekvésre. A társadalmi szerződés értelmében az emberek felhatalmaznak egy személyt, saját szuverén uralkodójukká emelik, és korlátolatlan képviselőjükké teszik őt, akinek döntései kötik a felhatalmazókat. A hobbes-i szerződés értelmében minden állam képviseleti jellegű.

Locke enyhít a szuverén uralkodó döntéseinek kötelező erején. A szerződés kizárja, hogy „bárki egyénileg hozzon ítéletet”, hogy bárki is maga legyen a bíró saját ügyeiben, hiszen a felhatalmazás során a közösség válik az emberek döntőbírójává. A közösséget képviselő testület nem rendelkezhet korlátlan hatalommal, ugyanis az abszolút állam, összeegyeztethetetlen a polgári társadalommal. A szerződés értelmében, véli Locke, a felhatalmazók jogában áll visszavenni a kiválasztottra ruházott hatalmat, ha nem a felhatalmazottak érdekében jár el.

Rousseau egyenesen megkérdőjelezi a tényleges képviselet lehetőségét, ugyanis a képviseleti intézmények a társadalom egy parányi részének akaratával helyettesítik a társadalom egészének akaratát, s egyáltalán nincs garancia a két akarat egybeesésére. A választás pillanatában a szavazók szabadok, azt követően azonban, idegen akarat alávetettjei. A képviselet éppen ezért, véli Rousseau, a nép tényleges önkormányzásának hamis pótszere.

Igaz, hogy a „választás” útján történő képviselet igénye egyre erősödik, de a 18. században is hangzanak el olyan vélemények, hogy a parlament tagjaival szemben „Nincs hatalmunk és nem parancsolhatunk nekik; nekik adtuk a hatalmat, hogy törvényeket alkossanak számunkra [...] De az ő tisztük megítélni, mely törvények a

7 Lásd Jain McLean: 'Képviseleti formák és szavazási rendszerek' In: Fábíán (szerk.), 1997: 25.

8 Ezzel kapcsolatban lásd G. Post (1964): *Studies in Medieval Legal Thought*, Princeton University Press In: Fisichella, 2000: 208.

legjobbak...”⁹ Maga Burke is kijelentette, hogy a képviselőt nem lehet megkötni kötelező jellegű utasításokkal.¹⁰ Az 1791 - es francia alkotmány is rögzíti, hogy a megyékben megválasztott képviselők az egész nemzet képviselői, és nekik semmiféle lokális megbízás nem adható. Az amerikai és a francia forradalmaknak köszönhetően egyfelől a képviselet az emberi jogok szerves részévé vált, s ez már igen közel kerül a „népképviselet” az „önrendelkezés” illetve az „önkormányzás” gondolatához, a „minden polgár közügyekbe való beleszólási jogának” alapjához, aminek intézményesült formája a modern demokráciák egyik alappillére. Másfelől azonban a képviselők „függetlenedési” folyamatának is szemtanúi lehetünk, amint arra a neves angol alkotmányjogász, Dicey is utal a 19. század második felében, mondván, hogy „A férfi nővé változtatásán kívül a parlament bármit megtehet”. (Dickerson - Flanagan 1990: 36).

A képviselet történeti fejlődésének vázlatos bemutatásából arra lehet következtetni, hogy a tárgyak, vagy jellemek színházi megjelenítésétől a képviselő azon szerepén át, hogy ő garanciát jelent az uralkodó döntéseinek elfogadására, egészen a képviselő „függetlenedéséig” hosszú az út, de a fejlődési ív mindenképp elengedhetetlen a képviselet fogalmának értelmezéséhez. Nem túlzás azt állítani, hogy ma a képviselők elsősorban nem a nemzet szóvivői, a képviselő testület inkább a nemzet szava (Fisichella 2000: 209).¹¹ Ettől függetlenül a képviselet fogalmának jelentése körül azonban máig ható viták folynak, s elsősorban a képviseleti demokrácia körül hangzanak el eltérő, gyakran egymásnak feszülő értelmezések. Egyesek szerint képviselet nélkül nincs demokrácia. Mások viszont azt állíthatják, hogy a szó szigorú értelmében vett „képviselet” nem létezik, vagy legalábbis illuzórikus, mert minden kormány manipulálja valamilyen mértékben a tömeget. Megint mások véleménye, hogy a „képviseleti kormányzás”, ha nem tökéletes formában is, mégiscsak megkülönböztethető a kormányzás más formáitól, vizsgálata ezért mindenképp indokolt.

Amint korábban is említettem, az elemzés során kiderül, hogy a képviselet fogalma több oldalról is megközelíthető, és számos szempont mentén csoportosítható. A választások arányossági számításainak szempontjából például igen fontos lépés a statisztikai képviselet és akaratú képviselet közötti különbségtétel. Az előbbi mennyiségre utaló kifejezés, s tulajdonképpen a megválasztott testület összetételét tükrözi, elsősorban politikai-ideológiai, másodsorban szociológiai szempontok mentén. A politikai - ideológiai szempont szerinti összetétel azt fejezi ki, hogy a szavazók által megválasztott képviselőtestület politikai (párt) tagoltsága milyen mértékben felel meg a társadalom politikai (párt) tagoltságának. A szociológiai összetétel ugyancsak a társadalom tagoltságát tükrözi, de nem politikai, hanem nemi, faji, nemzetiségi, illetve urbánus - rurális, középosztálybeli - termelőmunkás stb szempontok mentén. Ez esetben, ha a nő - férfi arány 50:50, a nemzeti többség - kisebbség 85:15, valamint a középosztály - munkásság 30 - 70, akkor hasonló arányok

9 Az idézet a London Journal - ban látott napvilágot, 1733 - ban. Lásd Fisichella, 2000: 209.

10 E kijelentés állítólag Burke, 1774 - es bristoli választási beszédében hangzott el. Lásd Fisichella, 2000: 209.

11 A kollektív képviseletről a későbbiekben lesz szó.

megjelenése várandó a parlamentben is. A képviselet értelmében, tehát a megválasztott testület a társadalom lekicsinyített képmása. E „képmás-elméletből” ered az a gondolat, amely szerint a parlament a társadalom „mikrokozmosza”, vagy, ahogy Mirabeau gróf is mondta: „a Rendek úgy aránylanak a nemzethez, mint térképek a valóságos méretekhez: akár egész, akár rész, a másolatnak mindig ugyanolyan arányokkal kell rendelkeznie, mint az eredetinek.”¹² A képviselet e mennyiségi jelentése, vagy „statisztikai reprezentációja” akkor valósulhat meg, ha elvileg a nép bármely részének vagy egyedének a testületbe (mintába) való beválasztása egyforma eséllyel történhet meg. Ha ennek valószínűsége nem áll fenn, akkor a testület nem lesz reprezentatív a szó szigorú értelmében, vagyis a társadalom fontos rétegei¹³ nem ugyanolyan arányban lesznek megjelenítve a mintában, s ez esetben a társadalomról való „térképszerűsítés tökéletlen munka”, azaz a választás eredményeként létrejött képviselőtestület aránytalan lesz. A képviselet tulajdonképpen a statisztikai képviselettel indul, és ennek jelentős pszichológiai hatása van, hiszen a választópolgár meglepéssel nyugtázhatja, hogy a politikai vagy szociológiai „egység”, amelynek ő szerves része, mennyiségileg kellő módon képviselve van a törvényhozásban. Kérdés, azonban, hogy milyen mértékben érvényesül az „önképviselet” elve, vagyis, hogy mi a garancia arra, hogy egy parlamenti képviselőnő például jobban képviseli a nők érdekeit, mint egy férfi.

Ez már az akarati képviselet, ami a meghatalmazó (szavazó) és meghatalmazott (megválasztott) sajátos viszonyára utal, s tulajdonképpen a választópolgár nevében történő képviselői döntésekben és cselekedetekben ölt testet. Leegyszerűsítve, a szavazó felhatalmaz valakit azért, hogy a képviselő az ő akarata szerint (vagy érdekében) tevékenykedjen. A politikaelméletben nagy vitákat eredményező kérdések merülnek fel a társadalom vagy a szavazók akaratának képviselése kapcsán. Egyrészt, mekkora eltérés engedhető meg a meghatalmazó akarata és a meghatalmazott cselekedetei között? Más megfogalmazásban, milyen fokú eltérési lehetőséggel rendelkezhet vagy kell rendelkeznie a megválasztott képviselőnek? (Erre a kérdésre a későbbiekben, a képviselő szerepe kapcsán térek ki részletesebben). Másrészt, a demokráciákban a képviselet tulajdonképpen a választással történő megbízásból születik meg, így tehát a képviselet és a megbízás egymás közvetlen közelébe kerülő fogalmak. Amint Fisichella is figyelmeztet, azonban, nem biztos, hogy ez helyes vagy szerencsés párosítás, ugyanis, ha elfogadjuk a két fogalom ilyen szoros kötelékét, akkor a párosításban az is benne foglaltatik, hogy a választó olyan megbízást ad a „megválasztott - megbízottnak”, amit ez utóbbinak figyelembe kell vennie, akár olyan mértékben, hogy a képviselő a megbízást teljesítő küldötté válhat. Nem szabad azonban elfelednünk, mondja Fisichella, hogy kevesen tudják pontosan kifejezni határozott érdekeiket, kívánságaikat, preferenciájukat politikai igények vagy politikai elvárások formájában. Keveseknek van átgondolt, koherens álláspontjuk a közpolitikai kérdésekről, s kevesek rendelkeznek kellő információval a politikai szereplőkről, a

12 Lijphart - Grofman (ed.), 1984: 89.

13 A társadalom fontos csoportjai többnyire etnikai, kulturális, vallási, nemi, faji szempontok mentén, illetve osztályok vagy életkor szerint különülhetnek el.

politikai struktúrákról, folyamatokról, procedúrákról, a képviselők döntési tevékenységéről, vagy épp a parlament működéséről. Mindez azt jelentheti, hogy a választó akarata és érdeke között nincs garantált összhang, mi több, a kettő között feszültségek is kialakulhatnak. Találón jegyzi meg Eulau, hogy a közösség „tudhatja esetleg, hogy mit akar, de nem biztos, hogy tudja, mire van szüksége”.¹⁴ A képviselő egyik fontos feladatává válik, ezek szerint, értelmezni, különbséget tenni a szavazó érdeke és akarata között, s a kettő közül választani. Alapvető kérdés tehát, hogy a képviselő megbízása a választópolgár akaratára vagy érdekére vonatkozzon inkább, ha a kettő nem fedi egymást? (Fisichella 2000: 212).¹⁵

A képviselet értelmezése tovább bonyolódhat, ha a statisztikai és az akarati képviselet viszonyát vizsgáljuk. Abban az esetben, ha a parlament statisztikai képviseletet jelent, de a testület nem teszi azt, amit a választók akarnak (itt nemzeti és lokális szint egyaránt szempont lehet), vagy fordított esetben, ha fennáll az akarati képviselet, de nem beszélhetünk statisztikai képviseletről, a fogalom két, egymástól eltérő értelmezésével állunk szemben. A két jelentés összemossa téves lenne, már azért is, mert a statisztikai képviselet fogalma inkább az arányos választási rendszerek irányába mutat, míg az akarati képviselet a többségi választási rendszerhez áll közelebb. A kérdés az, hogy kinek, és melyik fontosabb. Az előbbi a parlament összetételét vizsgálja, az utóbbi inkább a parlament döntéseire fókuszál. A választásokra levetítve, a statisztikai képviselet hívei inkább a választási eljárásra, a választások arányosságára koncentrálnak, míg az akarati képviselet mellett kiállók elsősorban a parlament tevékenységére figyelnek.

A demokrácia szempontjából a kettő ötvözete tűnik a legszerencsésebbnek. Amint John Adams korábban fogalmazta, a törvényhozó testületnek „a nép pontosan megfelelő képmásának kell lennie kicsiben, és úgy kell gondolkodnia, éreznie, érvelnie és cselekednie, mint ők.” (Pitkin: 60) Szavaiból kiolvasható a két fajta képviselet közötti különbségtétel, de a kettő együttlétének fontossága is. Tulajdonképpen Mirabeau gróf és Condorcet gondolatai is hasonlókat sugallnak, hiszen a „nemzet tükörképe” és a „legjobb” választás eredményeként a „nemzet valódi akarata” (*véritable vœux de la nation*) együtt, de mégis különválasztva jelennek meg szavaikban.¹⁶

Úgy tűnik, a képviselet szétválasztása statisztikaira és akaratira, a képviselet elméletének igen fontos lépése. A statisztikai képviselet (arányosság) a jelenre vonatkozik, számszerűségét a választási eredmények közzététele után pontosan lehet tudni. A képviselet e formájának mértéke egy cikluson át állandó, feltéve, ha nem történik valami rendkívüli esemény két választás között, amelynek következtében sort kell keríteni időközi választásokra.

14 H. Eulau - P.D. Karpis (1983): *Le componetnti della responsivita* In: Fisichella, 2000: 212.

15 Ez esetben nem kevés dilemmával szembesül a képviselő. Ha például a szavazópolgár egészségét igen komolyan veszélyeztetni a rendszeres alkoholfogyasztás, de ő mindenképp inni akar, akkor a képviselő vagy enged a polgár akaratának, vagy megkísérli minimalizálni a rendszeres alkoholfogyasztás lehetőségét. Ha a választó akaratának enged, akkor rövidtávon választásokat nyerhet, hosszú távon viszont a szavazó veszít. Ha azonban, a választópolgár akarata ellenében annak érdekeit próbálja szolgálni, nem biztos, hogy rövidtávon választásokat nyer.

16 Dieter Nohlen: 'Two Incompatible Principles of Representation', In: Lijphart - Grofman (ed.), 1984: 85.

Az akarati vagy érdek szerinti képviselés nem a jelenre, inkább a jövőre irányul, hiszen még akkor is, ha a képviseltek úgy vélik, vagy abban a hitben élnek, hogy ők képviselve vannak, erről csak a jövőben tudnak bizonyosságot szerezni, csak a hatalom tevékenységének eredményében tudják azt lemérni. Az akarati képviselés mértéke állandóan, esetről esetre változhat. Mérése azért is nehéz, mert a képviselés (amint azt a későbbiekben látni fogjuk) nem redukálható le képviselt - képviselő, vagy képviselő - kerület egyszerű viszonyára, hiszen jóval inkább a kollektív képviselésben ölt testet. Az akarati képviselés jelenre, illetve a jövőre vonatkozó bizonytalansága már önmagában is hordozza a fogalom poliszemikusságát.

A két fajta képviselés nem független egymástól. A mennyiségi képviselésnek nemcsak önmagában van jelentősége, hiszen pszichológiailag kihat az akarati képviselésre is. A kettő közötti szoros összefüggés azzal magyarázható, hogy ha a statisztikai képviselés megnyugtató a választópolgárok szemében, ha a választások arányos eredményeket hoznak, akkor a „képviselettudat” erőteljesebbé válik. A tényleges képviselés gondolatának közös érzülete, az a meggyőződés, hogy „képviselet vagyunk”, erősíti továbbá a közösségtudatot, valamint az akarati képviselésbe vetett hitet és reményt, s a társadalom többsége viszonylagos megnyugvással könyveli el, hogy a képviselőtestületben akarataik jobban fog érvényesülni, s érdekeiket a hatalom jobban fogja szolgálni. Ez persze távolról sem olyan egyértelmű. Az viszont tény, hogy a statisztikai képviselésnek egyben legitimáló hatása is van a kormányra nézve, legalábbis egy ideig. Érdekes kérdésként merül fel természetesen, hogy ha egy nagyon aránytalan választási rendszer alkalmazása mellett a statisztikai képviselés igen szerény, de időközben a választópolgárok rájönnek arra, hogy érdekeik egészen elfogadható szinten képviselve vannak, azaz, ha a kormány „jól végzi dolgát”, akkor a demokrácia eszméje szerint melyik változat válik preferáltabbá.¹⁷

A képviselés elméletét komplexitását érzékelteti néhány további, egyszerűnek tűnő kérdés is: Mi a képviselő szerepe? Mit várnak el tőle a képviseltek? Milyen lehetőségek kínálóznak a képviselők és képviseltek számára? Tulajdonképpen kit vagy kiket is képvisel a képviselő? A képviselő szerepe kapcsán, egyesek szerint a képviselőnek az őt meghatalmazók akaratának kell hangot adnia a parlament előtt. Mások véleménye, hogy a képviselők túlnyomó többsége egyik - másik párt tagja, és a lojalitás kötelezi, hogy a pártpolitika irányvonala mentén cselekedjenek. Megint mások azt vallják, hogy ha a szavazók bizalmukkal jutalmazták meg, akkor engedniük kell, hogy szakmai rátermettségének megfelelően a képviselő saját belátása szerint hozza meg felelős döntéseit. A három szerep nem mindig van összhangban, mi több, ütközhetnek

¹⁷ Érdekesek Fisichella idevágó gondolatai. Szerinte beszélhetünk képviselés nélküli választásról (Pápa); választás nélküli képviselésről (Öröklés útján trónra kerülő király a nemzetet képviseli, vagy a nagykövet, akit nem választanak, hanem kineveznek, mégis saját államát képviseli külföldön); végül, választott képviselésről (A mai demokratikus törvényhozó testület megválasztása). E lehetőségek ellenére a képviselés fogalma történelmi és kulturális szempontokból a részvételhez kötődik. A részvétel pedig választást feltételez. A demokratikus képviselés választott képviselés. A részvétel elve másként nem valósulhat meg a demokráciában (leszámítva az elég ritka számba menő népszavazást).

egymással.¹⁸ Végül, de nem utolsó sorban, nem hagyható figyelmen kívül a képviselő azon sajátos szerepe sem, hogy a képviselet szimbolikus kifejezője legyen vagyis, képes legyen azt az érzést kelteni az emberekben, hogy akaratuk figyelembe vételével be vannak vonva a közügyekbe, és a felhatalmazottak valóban gondoskodnak róluk.

A képviselői szerephez kötődik továbbá az is, hogy a képviselet elvileg lehet egyetlen meghatalmazó és egyetlen meghatalmazott között, elképzelhető sok meghatalmazó és egyetlen meghatalmazott kapcsolatában (egyéni kerület), s végül, létrejöhet sok meghatalmazó és sok meghatalmazott között (parlament).

Az első lehetőség világos és egyértelmű, mert a két fél viszonylag könnyen meg tud egyezni egymással a képviselet belső tartalmán, az elvárások és elvégzések egyeztetésén (például ügyfél - ügyvéd kapcsolata). Ezzel a lehetőséggel nem kell bővebben foglalkoznunk, mert nem politikai jellegű képviselet.

A második esetben a dolog jóval bonyolultabb, hiszen a meghatalmazott több száz, vagy több ezer egyén képviselője, de a több képviselt akarat, igénye, érdeke távolról sem biztos, hogy összhangban van. A sokféle akarat és érdek akár tartós konfliktusban is lehet egymással. Ha viszont nincs egységes érdek vagy akarat, a meghatalmazottnak nincs lehetősége egységesen képviselni a sokaságot. A képviselőnek viszont kötődnie kell valamihez, s mindenekelőtt ezért világossá kell tenni, és a meghatalmazottnak pontosan kell tudni, mit akar a közösség, ha egyáltalán létezik koherens, közösségi akarat. Abban az esetben, ha a képviselőnek eltérő akaratokkal, álláspontokkal kell szembesülnie, a legkézenfekvőbb demokratikus megoldásnak ígérkezik az, hogy a meghatalmazott személy a közösség abszolút többségi akarata figyelembe vételével (és pártjának politikai irányvonala mentén) határozza meg önnön cselekvéseinek irányát.¹⁹ További problémát okozhat az abszolút többség akaratának értelmezése. Melyik többség akaratáról vagy érdekéről beszélünk? Arról a permanens többségről, amelyiknek sikerült akaratát érvényesíteni a választásokon az általuk preferált jelölt győzelmén keresztül, vagy arról az ad hoc többségről, amelyik az egyes közügyi problémák kapcsán áll össze és alkot többséget? Az ilyen ad hoc többség elvileg olyanokból tevődhet össze, akik a választásokon a győztes jelöltre szavaztak, illetve, akik a választásokon a vesztes oldalt preferálták, de adott közügyi kérdésben érdekeik szerint a többségoldalhoz kapcsolódnak. Természetesen némi gondot okozhat, ha vannak a választási kisebbségnek olyan tagjai, akik egyetlen vagy nagyon kevés kérdésben kerülnek „többségi státusba”. Elvileg egy másik gond lehet az is, hogy a választási többség azon tagjai, akik bizonyos kérdésekben nem tartoznak a többséghez,

18 Itt újból felmerül az akarat és az érdek esetleges különbözőségének problémája. Ilyen értelemben a szavazók akarata nem automatikusan „jó” a közösségre nézve. A szavazók önös céljainak, akaratainak maradéktalan, a közösségre nézve kevésbé szerencsés képviselete nem lehet célja egy olyan, demokratikusan megválasztott hatalomnak, amely munkája révén egyre növelni szeretné a társadalmi elégedettséget.

19 Remélve, hogy nem több álláspont között oszlanak meg az akaratok, mert akkor megtörténhet, hogy csupán relatív többségre futja a „közösségi akaratból”.

a képviselő „felhatalmzására” vagy „megbízására” hivatkozva akár árulásnak is minősíthetik az ad hoc többség akaratát vagy érdekét szolgáló képviselői döntést.²⁰ A harmadik lehetőség, tehát a sok választó és sok képviselő jelenléte. Ebben az esetben a törvényhozó testület tagjai együttesen alkotják a szuverén parlamentet, s a parlament többségének azonos szavazatának kell elvileg megjelenítenie a nép akaratát. Ez azt jelenti, hogy a parlament, mint a népszuverenitás megtestesülése, nem az egyes képviselők pusztá matematikai összege, hanem annál jóval több. Ebből adódik, hogy a képviselők együttes népképvisellete a meghatározó, nem pedig az egyes képviselők saját kerületeinek közvetlen képvisellete, még akkor sem, ha a képviselő saját kerületének választópolgáraitól kapja a megbízást. A képviselet, ilyen értelemben, amint korábban is említettem, nem szűkíthető le pusztán a képviselő - képviselt, vagy képviselő - kerület közvetlen kapcsolatára. Az is látszik, hogy a képviselet és a megbízás „közvetlensége” is feszültség forrása lehet. A kettő viszonyának vizsgálata során, fontos figyelembe venni, hogy a politikai képviselet kollektív jellegű, amiből legalább három következtetést lehet levonni.

Először, kevésbé fordul elő, hogy egy választópolgár igényei, érdekei, akarata soha ne kapjon képviseletet, ugyanis igényeinek, akaratainak egy részét más kerületek képviselői nagy valószínűséggel ki fogják fejezni. Több mandátumos kerületben valószínűsíthető, hogy a kerület más képviselői ugyanezt megteszik. Ha tehát a képviselet kollektív intézmény, s nem választó - képviselő vagy választó - kerület kétoldalú viszonyaként értelmezzük, akkor csökken annak valószínűsége, hogy egyik vagy másik választópolgár vagy csoport (legyen az kisebbségi) igényei, akaratai ne jelenítődjenek meg és fejeződjön ki a kollektív képviseletben.

Másodsor, a kollektív jellegből adódóan a képviselőnek nemcsak a képviselettel van dolga, hanem más képviselőkkel is, ugyanis az egyes problémák megoldása a képviselők együttműködését, és sajátos interakcióját (viták, alkuk, nyomások stb.) feltételezi. A képviselő egyben a képviseleti rendszer tagja, szerves része, és ezzel olyan sajátos feladatok és szerepek hárulnak rá, melyek az őt felhatalmazók akaratain túl és azoktól függetlenül is formálják magatartását, cselekvési irányát. Ezek szerint a képviselet nemcsak a képviselők és képviseltek viszonyában jelenítődik meg, hanem a képviselők egymás közötti interakcióiban is. Ebből következik, hogy a képviselők szelektálják a képviseltek érdekeit, akaratait, mivel a képviseleti rendszerben, e kollektív intézményben (testületben) egyfajta egyensúlyt kell teremteni a sokféle akaratok, érdekek, igények figyelembe vételével.

Harmadszor, a politikai képviselet nem korlátozódik egyetlen esetre, jóval inkább események sorozataiban jelenik meg, s mint ilyen, számos problémát orvosló folyamatos tevékenységben nyilvánul meg. A kérdések maguk is tagoltak, számos nagyobb területbe csoportosíthatóak (egészségügy, oktatás, külpolitika, szociálpolitika stb.), s elképzelhetetlen lenne, hogy minden képviselő, minden egyes kérdéssel közvetlenül és komolyan foglalkozzon. Ez nem is várható el tőlük. A kollektív képviselettel rendelkező testületet, tehát egyfajta munkamegosztás jellemez. Ez viszont megint nem cseng össze azzal az értelmezéssel, amelyet a képviselő - képviselt

20 A kérdés kapcsán lásd még: Fisichella 2000: 213.

közvetlen viszony követelne meg. Tudatában kell lennünk tehát annak, hogy egy képviselő tevékenysége jóval összetettebb, mint amennyi kifejezhető a képviselő és az őt megválasztó egyének, vagy a képviselő és a választókerület közvetlen kapcsolatrendszeréből, s ez természetesen bonyolultabbá teszi a képviselet értelmezését. E megállapítás elsősorban az akarati képviseletre nézve fontosabb, kevésbé vonatkozik azonban az arányosság szempontjából elsődleges statisztikai képviseletre.

Irodalom

- Balogh László Levente (2012): 'A politikai reprezentáció színeváltozásai'. In: Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia. (8)
- Birch, A.H. (1971): Representation, London.
- Fisichella, D. (2000): A politikatudomány alapvonalai. (Ford. Soltész Erzsébet), Osiris, Budapest.
- Larsen, J.O. (1955): Representative Government in Greek and Roman History, Los Angeles.
- Lijphart A. - Grofman .B. (ed.)(1984): Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives, Preager, New York, London.
- McLean, I.: 'Képviseleti Formák és szavazási rendszerek' In: Fábíán György (szerk.) (1997): Választási rendszerek. Osiris, Budapest.
- Pennock, J.R. - Chapman J.W. (eds.) (1968): Representation, New York.
- Pitkin, H.F. (1967): The Concept of Representation, Berkeley.
- Sartori, G. (1999): Demokrácia, Osiris Kiadó, Budapest.
- Sartori, G. (2003): Összehasonlító alkotmánymérnökség. ((Ford. Soltész Erzsébet), Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Thomas Hobbes (2001): Leviatán. (Ford. Vámos Pál), Kolozsvár, Polis Könyvkiadó